

CARL BILDT:

Den trötta hundraåringen

I 51 av de senaste 57 åren har socialdemokraterna suttit vid makten i Sverige. Det är unikt och hade inte varit möjligt med det valsystem vi har sedan 1970.

Makten, inte idealen, har stått i focus. Partiet har i stället stått fast vid sina värderingar anpassat politiken till vad som varit gångbart i opinionen.

Vi bevittnar nu slutfasen i socialdemokratins långa och mödosamma vandring bort från de marxistiska idéerna — en process som pågått i stort sett ända sedan det socialdemokratiska partiet bildades.

Riksdagsman Carl Bildt är ordförande i moderata samlingspartiet.

Socialdemokratin firar i år sitt hundraårsjubileum. Den gör det som landets äldsta politiska riksorganisation; både folkpartiet och moderata samlingspartiet har visserligen anor som riksdagspartier som sträcker sig längre tillbaka än socialdemokraternas hundra år, men det dröjer ännu femton år innan vi moderater kan fira hundraårsjubileum "på riktigt".

Socialdemokratin är alltså landets äldsta parti i modern mening. Och — låt oss erkänna det! — framgångsrikaste. Åtminstone när det gäller maktutövning, en inte helt perifer aspekt av politisk verksamhet. I 51 av de senaste 57 åren har socialdemokraterna suttit vid makten. Det är fullkomligt unikt. Inte i något annat fritt land har något motsvarande skett.

Däremot är det högst diskutabelt i vad mån socialdemokraterna kan betraktas som framgångsrika i resultathänseende. Hela 1900-talet kan faktiskt ses som en ständigt pågående, men fortfarande icke avslutad, emancipationsprocess bort från de forna idealen. Mycket vatten har med åren runnit under broarna. Den socialdemokrati vi i dag bevittnar har — på gott och ont — allt mindre gemensamt med den socialdemokrati som för hundra år sedan såg dagens ljus. Dagens socialdemokrater är generellt sett mindre socialistiskt dogmatiska, vilket är gott. Men dagens socialdemokrater är också, vilket är mindre gott, så intimt lierade med det överhetsperspektiv ett alltför långt maktinnehav oundvikligen leder fram till, att de allt oftare tenderar att förväxla partiets bästa med landets bästa.

Det nästan halvsekelånga regeringsinnehavet hade dock inte varit möjligt med det valsystem vi har sedan 1970.

Fram till dess hade Sverige ett tvåkammersystem som innebar att socialdemokratin kunde falla tillbaka på sin släpande förstakammarmajoritet om den förlorade ett andrakammarval. Borgerligheten var med andra ord tvungen att vinna två val i rad för att få till stånd ett regimskifte. Och det dessutom rejält, eftersom den D'Hondska valmetoden som tillämpades gynnade det största partiet.

Det är högst diskutabelt i vad mån socialdemokraterna kan betraktas som framgångsrika i resultathänseende.

Exempelvis fick de borgerliga partierna betydligt fler röster än vad socialdemokraterna fick i 1948 års andrakammarval, men socialdemokraterna fick likväl fler mandat. Även i första kammaren fanns en klar socialdemokratisk överrepresentation: 1949 hade socialdemokraterna 56 % av mandaten trots att partiet endast erhållit ca 45 % av rösterna i de kommunalval som legat till grund för denna stabila majoritet.

Fram till 1970 hade vi alltså ett system som kraftigt gynnade socialdemokratin. Man kan tala om en dubbel konstitutionell fallskärm: först ett tvåkammersystem som gynnade den sittande regeringen, ovanpå detta ett valsysteem som gynnade det största partiet.

Makten i fokus

Det som framförallt kännetecknar det socialdemokratiska jubiléet är den totala avsaknaden av visioner. I en nyutkommen jubileumsbok om den socialdemokratis-

ka politiken skriver en av partiets ledande intellektuella, nationalekonomen Villy Bergström, att "det är försvaret för det historiska verket som dominerar, inte nya idéer för framtiden".

Det är så sant som det är sagt. Det är en trött hundraåring som jubilerar. Men det är också en hundraåring som lider av allvarliga identitetsproblem.

Alltsedan partiet hamnade i regeringsställning har ett glapp mellan ord och handling funnits i den socialdemokratiska politiken. Steg för steg har partiet – inte minst till följd av borgerlighetens attacker – tvingats retirera från de grundläggande trossatserna.

Det har förvisso knorrats en del genom årens lopp om detta. Dagens debatt mellan den s k kanslihusögern och rörelsens fundamentalister är ingalunda ny. Det har alltid funnits de som velat stå fast vid partiets socialistiska grundvärderingar även om en sådan linje ansetts vara taktiskt riskabel. Om denna politik inte vann gehör bland väljarna, betraktades politikens ättestupa av dessa "fundamentalister" som ett värdigare slut för partiet än den politiska sotdöden.

Men istället för att stå fast vid sina värderingar har alltså socialdemokraterna anpassat sin politik till vad som ansetts vara gångbart i opinionen. Makten, inte idealen, har stått i fokus.

Vägen bort från Marx

När socialdemokraterna kom till makten på 1930-talet baserades alltjämt partiets samhällsanalys på den marxistiska begreppsapparaten. Man upplevde djupgående och i grunden närmast oförenliga motsättningar i samhället.

1920 års partiprogram var klassiskt marxistiskt på ett så genomgripande sätt att det inte var möjligt att skilja det från ett kommunistiskt. Äganderätten skulle avskaffas, och ett helt nytt ekonomiskt system skulle se dagens ljus.

Socialdemokraterna har genom åren nostalgiskt blickat tillbaka på det som Herbert Tingsten en gång kallade för det marxistiska drömslottet, men trots en vidlyftigare tolkning av de ursprungliga tros-satserna har avståndet mellan teori och praktik hela tiden ökat. Under senare år har vissa ledande socialdemokrater försökt sig på konststycket att knyta samman det arv partiet hämtat från Marx med den politik socialdemokraterna i dag bedriver. Deras resonemang mynnar ut i slutsatsen, att partiet alltjämt är troget socialismens grundsatser, ty socialismen handlar om att "bry sig om".

Allt färre inom rörelsen tycks i dag vara beredda att kalla sig socialister. När "högt uppsatta" socialdemokratiska tjänstemän i regeringskansliet — med krav på att få vara anonyma — för någon månad sedan framträdde i Veckans Affärer och lät meddela, att socialismen numera var helt avförd från dagordningen och att det helt enkelt inte längre fanns plats för "utopiska visioner om socialisering och planekonomi", är detta ytterligare ett belegg för att vi nu bevittnar slutfasen i socialdemokratins långa och mödosamma vandring bort från de marxistiska idéerna.

Det är en process som pågått i stort sett ända sedan det socialdemokratiska partiet bildades. Först skedde en uppmjukning i synen på maktövertagandet. Socialismen skulle uppnås successivt. Därefter, på 30-talet, anvisades genom Ernst Wigforss en väg bort från det dilemma partiet

befann sig i genom konflikten mellan marxismens korta och långa perspektiv. För Marx var ju reformpolitik något genuint borgerligt; den dödsdömda kapitalismen som genom brandkårsutryckningar försökte skjuta den ofrånkomliga katastrofen framför sig. Nu fann man en väg bort från denna historiematerialistiska dogm. Socialismen kunde uppnås utan katastrof.

Vad det konkret handlade om var att den traditionella socialiseringslinjen, den

Dagens socialdemokrater tenderar allt oftare att förväxla partiets bästa med landets bästa.

med förstatligande, ersattes av en planhushållningsideologi. Socialiseringen — i klassisk mening — fanns visserligen kvar som en möjlighet, och som ett komplement, men den upplevdes inte längre som det centrala. Det centrala var i stället att ge staten en aktivare roll inom ett blandekonomiskt system. Staten, insåg man, behövde ju inte nödvändigtvis äga produktionsmedlen för att socialismen skulle uppnås. Det räckte gott med att staten *kontrollerade* och dirigerade dem.

Den sociala ingenjörskonstens genombrott

Planhushållningsfilosofins genombrott innebar samtidigt den sociala ingenjörskonstens genombrott inom socialdemokratien. Samhället sågs som en maskin, som i detalj kunde planeras och manipuleras. Förutom den starka — och i väsentliga avseenden närmast förbluffande naiva — tilltron till vad som faktiskt var möj-

ligt att åstadkomma på politisk väg, innehöll också planhushållningsfilosofin en moralisk komponent: paternalismen, den autoritära och nedlåtande översittarmentaliteten, som kommit att känneteckna svensk socialdemokrati.

1934 utkom makarna Myrdals "Kris i befolkningsfrågan", som var ett uttryck för just detta synsätt. Bokens betydelse för den svenska socialdemokratins idéutveckling är omvittnad av många, på sina håll inom rörelsen blev den en bibel.

Det som framförallt kännetecknar det socialdemokratiska jubiléet är den totala avsaknaden av visioner.

Man skall akta sig för anakronism. När man 55 år efteråt läser en bok, måste man ständigt vara medveten om att tidsanda och språkbruk förändras. Trots det är jag övertygad om att en läsning av makarna Myrdals verk på ett alldeles avgörande sätt ökar förståelsen för den socialdemokratiska idéutvecklingen. Utgångspunkten var nämligen densamma då som nu: statsmakterna skall ha ett "totalansvar" för samhället. Demokratin blir inte färdig förrän den omfattar alla samhällets skrymslen.

Begreppet "profylaktisk socialpolitik" myntades. Innebörden var att människor inte kunde tillåtas leva hur som helst: "dåliga vanor måste vridas rätt, de oförståndiga måste upplysas, de ansvarslösa väckas". "Det kommer i framtiden icke att framstå som likgiltigt (för samhället, d v s staten och ytterst den politiska majorite-

ten, min kommentar) vad människor göra av sina pengar: vilken bostadsstandard de hålla, vad slags föda och kläder de köpa och framförallt i vad mån barnens konsumtion blir tillgodosedd".

Det område som "Kris i befolkningsfrågan" fick störst betydelse för var utan tvekan familjepolitiken. Den tidens alla hemmafruar hade man inte mycket till övers för. "Det finns tydligen inom det husliga arbetet fortfarande möjligheter för klena, imbecilla, indolenta och ambitionslösa eller i övrigt mindre väl rustade individer att stanna kvar och dra sig fram".

"För barnens skötsel skulle man naturligtvis ha tränat folk. Kvinnor med verklig håg och fallenhet för barnuppfostran borde i samhällets intresse särskilt utbildas", skrev man. "Reformen skulle genomgående betyda diletantismens ersättande med expertis".

Det språkbruk som användes i boken för tanken närmast till naturvetenskapliga laborationer. Skolsystemet förkastades eftersom det utbildade "fel människotyp". En ny skola skulle i stället kunna skapa "den nya människotyp som är den bästa . . . och för samhället mest effektivitets-skapande".

Inget problem var för stort eller för litet för att inte kunna lösas av de nya samhällsingenjörerna. Om det var möjligt och önskvärt att skapa en ny "människotyp", var det naturligtvis nästan löjligt enkelt att ge detaljerade direktiv för hur människor skulle bo. Inte ens bostädernas möblering undgick makarna Myrdals intresse: "hygieniska vinster . . . skulle kunna göras genom en ändamålsenligare möblering och därmed framförallt en bättre fördelning av sovplatserna inom lägenheterna".

Efterkrigsprogrammet

1944 antogs det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet, som utformats huvudsakligen av Wigforss och makarna Myrdal. I detta förutskickades omfattande statsingripanden inom ekonomin. Om målet hymlades inte: efterkrigsprogrammet syftade till "en omdaning av samhället i socialistisk riktning".

Krigsårens erfarenheter hade inte på något sätt dämpat regleringslustan, tvärtom hade denna förstärkts. "Krigshushållningen har visat de stora möjligheter till intensiv produktion, då arbetskraft och materiella tillgångar utnyttjas under samhällets ledning och för ändamål, som samhället bestämmer", fastslogs det.

"Socialism och krigsekonomi höra förvisso samman", invände Gösta Bagge, "och de äro ungefär lika litet önskvärda".

Det som socialdemokraterna föreslog var en uniformering av det svenska näringslivet med bl a statskontroll över finansieringen, statsplanering av investeringarna, byggnadsverksamheten och utrikeshandeln. Det var, utan att använda för stora ord, ett "systemsiftesprogram". Vad man tänkte sig var en övergång från marknads- till planeekonomi.

Den drabbning mellan den socialistiskt inspirerade socialdemokratin och den liberalt inspirerade borgerligheten — främst således högern och folkpartiet — som detta efterkrigsprogram utlöste var en av de viktigaste politiska striderna i vår moderna historia.

För socialisterna framstod krigsårens planerade ekonomi inte som något undantagstillstånd utan snarare något man skulle bygga vidare på även i fredstid. För de borgerliga utgjorde, på det sätt Bagge uttryckte det ovan, de av kriget framtving-

ade regleringarna undantag, och avskyn mot de totalstyrda samhällena i Hitler-Tyskland och Sovjet ledde fram till slutsatsen att friheten var och förblev odelbar, och att en centraldirigerad ekonomi oundvikligen gav upphov till ett centraldirigerat samhälle.

Det blev borgerligheten som avgick med segern i denna den första stora striden om socialismen under efterkrigstiden. Socialdemokraterna lyckades — trots en minoritetsställning bland väljarna — klamra sig fast vid regeringsmakten, men det skedde en politisk kursomläggning. Socialismen lades på nytt i malpåse.

Hade å andra sidan socialdemokraterna vunnit denna strid, och efterkrigsprogrammet förverkligats, hade detta fått förödande konsekvenser för såväl samhällsekonomi som människors frihet.

Sverige hade frivilligt valt att ställa sig utanför den ekonomiska skördetid som stod för dörren i efterkrigstidens Europa. Med en till visshet gränsande sannolikhet hade vi fått en stagnerande samhällsekonomi, och risken är att vi i våra vardagsliv dessutom hade fått ytterligare en dos av den myrdalska förmyndarmentaliteten. Ty det var knappast friheten — för företag och individer — som satt i högsätet för den politik socialdemokraterna *egentligen* hade velat föra efter kriget.

När socialdemokraterna i dag likt Narcissus ägnar sig åt självbeundran och skrävlar om att det är de som skapat det välstånd Sverige kommit att åtnjuta, vore det klädsamt om de samtidigt också drog sig till minnes den hårda planhushållningsdebatt som fördes i slutet av 1940-talet.

Att Sverige i dag skulle vara vad Sverige i dag de facto är om socialdemo-

kraterna fått gehör för den politik de *egentligen* hade velat bedriva håller i vart fall (av allt att döma) inte landets finansminister med om. I sin uppmärksammade Tidenartikel nyligen konstaterar nämligen denne, att marknadsekonomin "vunnit en total seger över sitt enda kända alternativ, planhushållning."

Socialismens andhämtning

Socialismen håller på att dö. Den är fortfarande stark i sina strukturer, men som idé är den döende. Allt fler världen över söker i dag inspiration i den liberala samhällsmodell som ligger till grund för den moderata politiken. Sedan några år pågår en dominolikhande utveckling i riktning mot frihet och marknadsekonomi i de regioner där socialismen traditionellt varit stark. Dagligen kan vi läsa om avregleringarna i Östeuropa. I 36 av de 44 afrikanska staterna söder om Sahara pågår en liknande utveckling.

Socialismen må vara stendöd som idé. Men erfarenheterna av ett halvt sekel med socialdemokratiska regeringar har lärt oss, att även om socialismen inom socialdemokratien slås tillbaka, bevakar den ständigt sina positioner och återkommer när förutsättningarna ändras.

Så var det i ATP-striden. När vi och folkpartiet pekade på den fara som fanns i att bygga upp enorma fonder av den typ socialdemokraterna förordade, eftersom dessa förr eller senare skulle kunna utnyttjas för att exempelvis förståtliga delar av näringslivet, försäkrades att så aldrig skulle ske och att detta bara var skräckpropaganda. I dag, när socialdemokraterna överväger att använda stora delar av ATP-fondernas ca 325 miljarder för att

kunna ta nya steg efter löntagarfondernas slutliga uppbyggnad, vet vi att dessa försäkringar inte var vatten värda.

Och så var det också när det gällde planhushållningen. Socialdemokraterna gjorde ingalunda halt efter det sena 1940-talets strid. Under slutet av 1960-talet och fram till mitten av 1970-talet ägde i stället en socialistisk radikaliserings rum inom socialdemokratien. Statsägandet och kontrollen över näringslivet skulle åter byggas ut. Den nya näringspolitiken lanserades, med det uttalade målet att skapa en "planmässig hushållning" över näringslivet.

Socialismen inom socialdemokratien kan ta sina pauser, men oftast är det för att hämta andan.

Det socialdemokratiska hundraårsjubileum som i år äger rum väcker — med all rätt — stor uppmärksamhet. I rena makttermer är svensk socialdemokrati den demokratiska tidsålderns mest framgångsrika parti. Inte i något annat fritt land finns någon motsvarighet till den maktställning de svenska socialdemokraterna haft de senaste 60 åren. På det hela taget måste man dock konstatera att socialdemokraterna under sina hundra år inte varit särskilt framgångsrika med att förverkliga sina socialistiska idéer.

Men när vi snart skall skriva 1900-talets politiska historia skall vi inte glömma bort, att Sverige hade varit ett annorlunda samhälle om inte socialdemokraterna mött det hårda motstånd som de faktiskt gjort från den liberalt influerade oppositionen. Inte minst från moderat sida har vi visat att opposition lönar sig. Vid åtminstone tre tillfällen — 1928, 1948 och 1976 — har vi gått i spetsen för det motstånd som hindrat socialistiska vågor att skölja in över vårt land.